

Aspecte pragmatice ale anaforei în textul poetic postmodern

Beatrice Diana BURCEA

National College "Dr. Ioan Meșotă", Brașov

Rezumat

Studiul "Aspecte pragmatice ale anaforei în textul poetic postmodern" abordează o temă de actualitate în lingvistica contemporană. Fenomenul anaforei asigură coeziunea textuală. Partea teoretică a cercetării accentuează considerațiile asupra complexității acestui concept. Dificultatea definirii anaforei provine din varietatea abordărilor: textuală, cognitivă, pragmatic-inferențială. Tipologia anaforei variază în funcție de perspectiva metodologică. Partea aplicativă a cercetării aduce în atenție manifestările discursive ale anaforei. Corpus-ul avut în vedere vizează poezia românească postmodernă. Realizările pragmatice ale anaforei conferă enunțării poetice postmoderne o mare suplețe interpretativă.

Cuvinte cheie

anaforă, coeziune, discurs, enunțare, pragmatică.

1. Introducere

Termenul *anaforă* are accepții diferite. În retorică, desemnează figura sintactică prin care se repetă un cuvânt sau o sintagmă la începutul a două sau mai multe versuri. În analiza discursului, desemnează o relație de dependență dintre două elemente lingvistice, *antecedent* și *anaforic*. Al doilea termen este interpretat semantico-referențial prin raportare la *antecedent*. Asigurând coeziunea și coerența discursului, anafora este una dintre variatele forme pe care le poate lua referința (Moeschler, Reboul 1999: 327). Complexitatea conceptului "referință" a generat abordări variate în logică, filosofie și lingvistică.

Abordarea problemelor filosofice prin reflecție asupra utilizării cuvintelor se află la baza a ceea ce se numește "filosofia limbajului". Sintagma vizează mai multe aspecte ale cercetării: problematica intelectului și a cunoașterii, analiza modurilor de folosire a cuvintelor, studiul superior al „filosofiei lingvistice” și al termenilor tehnici (*semnificație, referință, adevăr, folosire sau uz*), care pot deveni ei înșiși obiect de analiză, cercetarea asupra naturii limbajului și a modului de funcționare, cercetarea condițiilor de care depinde posibilitatea limbajului în general, cercetarea detaliată pe teme, precum: semnificația și referința (Flew 1996: 205). În acest studiu, vom aborda câteva aspecte ale semnificației și ale referinței necesare înțelegerii fenomenului complex al anaforei.

2. Teorii ale referinței

Teoria semnificației abordează aspecte variate privind înțelegerea cuvintelor și a propozițiilor. Este avută în vedere și capacitatea noastră de a le înzestra cu o funcție simbolică. Această teorie prezintă câteva obiective importante, precum: delimitarea cuprinsului intelectului omenesc, legătura semnificației cu voința sau intenția, legătura semnificației cu noțiunile semantice: referință și adevăr (*ibidem*: 307). În descendență aristotelică, această teorie a stat la baza semanticii veri-condiționale, al cărei criteriu riguros de evaluare a fost ansamblul de condiții de adevăr. În spiritul acestei teorii, factorii determinanți în realizarea semnificației unui enunț sunt: elementele referențiale, elementele predicative, forma enunțului. Teoria reprezentationalistă a semnificației lingvistice distinge între: un ansamblu de probleme generate de modalitatea în care o expresie trimite la un individ anume, un ansamblu de probleme referitoare la proprietățile pe care enunțul le atribuie unei expresii, un ansamblu de probleme referitoare la forma gramaticală a frazei care se află la baza enunțului (Alexandrescu 2001: 87-88). În studiile de specialitate, se cunosc modalități variate prin care se realizează operațiile referinței.

Gottlob Frege, considerat unul dintre întemeietorii logicii moderne și ai analizei lingvistice, a fost preocupat de caracteristicile principale ale unei filosofii generale despre limbaj, și anume: distincția sens-semnificație, adevărul ca principiu fundamental în prezentarea semnificației lingvistice.

În articolul *Über Sinn und Bedeutung*¹ 1892 (*Sens et denotation* 2001), Frege aduce în atenție modul de manifestare a “numelui”. Filosoful german a dezvoltat o teorie care atribuia unei expresii, unei formule sau unei propoziții două elemente: sens și semnificație (Kunzmann et. al. 2004: 219). Gânditorul german a distins, în cazul termenilor singulari, sensul și “referința”. Prin această disociere, s-a găsit o explicație pentru modalitatea prin care enunțurile de identitate pot fi uneori informative. Distincția era aplicată de filosof tuturor termenilor singulari, dar, în egală măsură, termenilor-predicat și celor relaționali (Flew 1996: 308). Pe lângă “referință”, Frege a introdus și noțiunea de “sens” pentru numele propriu. Sensul unui nume propriu este accesibil oricărei persoane care cunoaște limba sau ansamblul desemnărilor de care aparține. Denotația sensului, presupunând că există, nu este dată niciodată clar². Sensul unui termen conduce la determinarea referinței, dar se exclude posibilitatea identificării cu aceasta. În intenția de a oferi o opinie concisă, Frege precizează că un nume propriu (cuvânt, semn, combinație de semne, expresie) exprimă “son sens”, denotă sau desemnează “sa dénotation”. Cu ajutorul semnului, se exprimă sensul numelui propriu și se desemnează denotația (Frege 2001: 99). Prin intermediul sensului este dată referința interlocutorului. Distincția sens-referință are consecințe importante, permițând

¹ Pentru cercetarea actuală am folosit varianta franceză *Sens et denotation*, în traducerea lui Claude Imbert (1971: 102-126), reprodusă de Vlad Alexandrescu în culegerea de texte *Pragmatique et Théorie de l'énonciation. Choix de textes* (2001: 95-113).

² “Une connaissance parfaite de la dénotation serait telle que, de tout sens donné, on pourrait décider s'il convient ou non à cette dénotation. Ce qui n'est pas en notre pouvoir” (Frege 2001: 96).

soluționarea controverselor legate de contextele oblice. Aceeași distincție este extinsă și la semnificația frazelor. Frege identifică *valoarea de adevăr* a unei propoziții cu “referința” sa:

Par valeur de vérité d'une proposition, j'entends le fait qu'elle est vraie ou fausse. Il n'y a pas d'autre valeur de vérité. J'appellerai plus brièvement l'une le vrai et l'autre le faux. Toute proposition affirmative, quand on considère la dénotation des mots qui la constituent, doit donc être prise comme un nom propre; sa dénotation, si elle existe, est le vrai ou le faux (2001: 101).

În teoria lui Frege, *adevărul* devine conceptul fundamental. Analiza vizează modul sistematic de manifestare a expresiilor. Acestea apar ca secvențe ale limbajului, având un sens determinat. Observația depășește cadrul limitat al expunerii sensului unor expresii, fiind extinsă asupra sensului lingvistic în general. Perspectiva de fundal este cea a adevărului și a falsului. Caracterul expresiilor lingvistice de a avea sens se întemeiază pe reguli care apropie propozițiile de situații tipice din realitate. În acest sens, o propoziție cu un conținut determinat este adevărată sau falsă, în funcție de starea de fapt. Frege se îndepărtează de concepția idealistă și psihologistă asupra limbajului și asupra conceptelor³, propunând o interpretare pregnant realistă a limbajului. În acest sens, expresiile au o “asignare determinată, reprezentată adesea de obiecte exterioare”. Se subliniază că “sensul unei expresii, nucleul semnificației sale, trebuie înțeles ca acel mod în care este determinată referirea expresiei la un obiect”, fapt pentru care “expunerea conceptelor și a semnificației lingvistice nu este posibilă în lipsa considerațiilor asupra asignării adevărului și falsului” (Husted 2003 II: 79). În această concepție, s-a identificat realismul lui Frege. Din această perspectivă, realismul și corelația sens-adevăr se sprijină pe ideea că limbajul este un instrument care face posibilă comunicarea gândurilor și stabilirea adevărilor obiective cu privire la realitate (*ibidem*: 80).

Jean-Claude Milner abordează, în *Ordres et raisons de langue* (1982), teoria referinței din perspectivă lingvistică. Înțelegerea limbajului ca un ansamblu bine definit, cu proprietatea distinctă de *a desemna*, a condus la numeroase controverse generate de noțiunea *referință*. Milner nu își propune să realizeze o teorie universală a referinței, dimpotrivă intenționează să ofere câteva distincții însoțite de termeni utili analizei.

Lingvistul francez pornește de la premisa că secvențele lingvistice pot fi asociate, în anumite condiții, cu segmente de realitate, care reprezintă referința lor.

³ În concepția filosofică tradiționalistă, expresiile lingvistice și utilizarea lor au un rol secundar. Importante sunt conceptele cu care expresiile sunt puse în relație. În cadrul acestei orientări, conceptele sunt interpretate ca entități determinate de conștiință. În calitate de reprezentări ale trăirii, conceptele pot fi cercetate independent de circumstanțele expresiilor lingvistice și ale obiectelor exterioare, aflate sub incidența lor (Husted 2003: 80).

Secvențele lingvistice se ordonează în categorii, astfel numele și verbele au statut referențial diferit. Referința unei secvențe nominale este segmentul de realitate asociat, care nu este în mod obligatoriu spațio-temporal. Din această perspectivă, un nume “abstract” se poate asocia cu un segment de realitate ca și un nume “concret”. Una dintre proprietățile lexicului unei limbi naturale este de a distinge unitățile în funcție de tipul de segment pe care îl desemnează. Fiecare unitate lexicală presupune un ansamblu de caracteristici care trebuie să corespundă unui segment de realitate pentru a putea fi referința unei secvențe. După Milner, acest ansamblu de condiții reprezintă *un tip* sau *o clasă* de referință posibilă. Se distinge de segmentele de realitate, dar le influențează. Aceste precizări preliminare conduc spre definirea a doi termeni: *referința actuală* și *referința virtuală*. Astfel, *referința actuală* reprezintă “ansamblul de condiții asociat unei secvențe”, iar *referința virtuală* reprezintă “ansamblul de condiții care caracterizează o unitate lexicală” (Milner 1982: 9-10).

În opinia lingvistului francez, se poate stabili o apropiere între acești termeni și cei impuși de Frege. În acest sens, *referința actuală* ar avea corespondent în *Bedeutung*, iar *referința virtuală* ar avea corespondent în *Sinn*. Spre deosebire de Frege care opune două entități radical distincte una alteia, Milner stabilește o relație sistematică între termenii *virtual* și *actual*. În pofida terminologiei asemănătoare, concepția lui Milner se detașează de cea a lui Charles Bally (1944), pentru care termenii *actual* și *virtual* reprezintă un concept. Astfel, conceptul “virtual” poate fi apropiat de ceea ce Milner numește *referință virtuală*, însă conceptul “actual” nu are un echivalent în *referința actuală* cu care operează Milner. Conceptul “actual”, subliniază Milner, *desemnează* o referință actuală (*ibidem*: 10).

Expunându-și teoria, Milner precizează că *referința virtuală* vizează sensul lexical. Fiind considerată o parafrază sau o reprezentare a unei entități vagi numite *sens*, *referința virtuală* dobândește un statut clar, acela de condiție cerută de realitate. Mai mult, o unitate lexicală nu poate avea *referință actuală* decât dacă este utilizată. În afara întrebuirii, precizează Milner, ea nu poate să manifeste decât condițiile unei eventuale referințe actuale, adică propria referință virtuală. Orice modificare a noțiunii de referință poate avea consecințe asupra noțiunilor lingvistice care depind de ea, și anume *coreferința* și *anafora*. În cazul coreferinței, Milner menține simetria clasificării, propunând termenii: *coreferință actuală* și *coreferință virtuală*. Definind termenii, înțelege prin coreferință actuală “relația simetrică dintre două elemente având o referință actuală”. Subliniază că aceasta implică identitatea materială absolută a segmentelor desemnate, dar nu și identitatea unităților lexicale întrebuițate. Prin coreferință virtuală, înțelege “relația care ar exista între două unități lexicale diferite”, având în orice punct aceleași proprietăți lexicale. Acest tip de coreferință echivalează cu sinonimia lexicală absolută (*ibidem*: 11-12).

Problema referinței l-a preocupat pe Jean-Claude Milner și în studiul amplu *Introduction à une science du langage* (1989), în care abordează temeinicia referinței (*le solid de référence*). Consideră că gramatica nu poate descrie nimic decât în termeni de diferențiere (*différentiels*), fapt care presupune că oferă o

temeinică referință. Aceasta constă într-un ansamblu de subiecți vorbitori care dețin o judecată diferită asupra faptelor de limbă atestate. Nu este de neglijat diferența dintre gramatica normativă și gramatica descriptivă. Prima prescrie reguli fără a ține seama de faptele atestate de uzul limbii. Cea de a doua descrie obiectiv ceea ce se spune. Punctul de vedere normativ s-a impus timp îndelungat în studiile de specialitate. Relativ recent, a fost înlocuit cu punctul de vedere descriptiv. Rolul lingvisticii științifice ar fi acela de a demonstra lipsa de viabilitate a punctului de vedere normativ (Milner 1989: 69).

Problema referinței abordată de filosofi, logicieni și lingviști este departe de a fi epuizată. Implicarea referinței în analiza discursului antrenează o serie de modificări. Uneori, pot apărea delimitări de conceptele lingvistice, logice și filosofice. Alteori, sunt posibile raportări sau echivalări ale acestora. Analiza discursivă nu impune cu necesitate descrierea referențelor, ci modalitatea realizării referințelor. Cercetările actuale au rezolvat și problema cuvintelor fără o referință, care să faciliteze relația directă cu realitatea. Deși nu au referință semantică, aceste cuvinte se raportează totuși la categoria “referinței”, dar într-o manieră aparte. Astfel, în studiile de specialitate, se vorbește despre *referință anaforică* sau despre *referință deictică*. În cadrul acestei cercetări, ne propunem să ilustrăm atât aspecte teoretice ale categoriei *anaforei*, cât și aspecte ale manifestării ei discursive.

3. Anafora. Paradigme teoretice

Primele încercări de a defini anafora au fost semnalate în secolul al II-lea la Apollonius Discolos. Studiind formele pronominale, gramaticianul grec folosea noțiunea pentru a distinge deicticele (forme care trimit la obiecte) de anaforice (forme care trimit la segmente de discurs) (Ducrot, Todorov 1972: 359).

Definițiile ulterioare au variat în funcție de perspectiva abordării, impunându-se două concepții fundamentale: cea tradițională și cea cognitivă⁴.

În abordarea tradițională, *anafora* este definită ca un segment de discurs a cărui interpretare este dependentă de un segment, care aparține aceluiași discurs. În termenii propuși de Oswald Ducrot și Tzvetan Todorov, *interpretantul* este segmentul la care se trimite prin *anaforic*. Ambii termeni pot aparține fie aceleiași fraze, fie unor fraze succesive. Ultima posibilitate facilitează considerarea anaforei, drept “o relație potențial transfrastică” (Ducrot, Todorov 1972: 358). Acest punct de vedere este împărtășit și de Marie-José Reichler-Béguelin, care include în cadrul relațiilor transfrastice, pe lângă anaforă, și catafora. Dacă anafora presupune o “dependență interpretativă între două unități”, sensul referențial al celei de a doua unități fiind stabilit în relație cu antecedenta, catafora presupune “un paralelism semantico-etimologic cu anafora” (Reichler-Béguelin 1988: 17). Nu în ultimul rând, Jean-Claude Milner consideră că în definirea anaforei trebuie să se țină cont de relația care se stabilește între două unități A și B, interpretarea lui B fiind

⁴ Oswald Ducrot și Jean-Marie Schaeffer precizează faptul că în lingvistica cognitivă este accentuat caracterul de „evidență” (fr. *saillance*) a elementului de cunoaștere comun locutorului și alocutorului (1996: 357).

dependentă de A și realizabilă doar dacă se reia integral sau parțial unitatea A (Milner 1982: 18).

În abordarea cognitivă, definirea anaforei este tributară criteriului funcțional al *evidenței* referențiale. Astfel, este defavorizat criteriul textual. Este accentuat modul de cunoaștere a referentului de către alocutor. În analiza întreprinsă asupra relației *anaforă-deixis*, Georges Kleiber subliniază avantajul abordării cognitive, care permite realizarea unei perspective unitare asupra unor categorii de mărci referențiale (1991: 11). Complexitatea fenomenului i-a determinat pe unii cercetători să recurgă, în definirea conceptului, la noțiuni impuse în teoria referinței de: Kaplan (1989), Récanati (1993), Moeschler, Reboul (1999), care au privilegiat relațiile logice. În acest sens, Récanati a acordat o importanță majoră reprezentării expresiei în calitate de funcție tributară circumstanței evaluării (2005: 300). Conținutul semantic al expresiei, fiind înțeles de către interlocutori, contribuie la extinderea expresiei. Valorificarea criteriului saturării referențiale a generat o definiție neformală și negativă. Conform acesteia, este anaforică acea referință “care nu este nici directă, nici indirectă, nici deictică, nici demonstrativă” (Moeschler, Reboul 1999: 344). Din perspectiva acestor lingviști, tot negativă este și definiția formală a anaforei. În acest sens, termenul referențial, cu referință virtuală insuficientă pentru identificarea referentului, este utilizat în realizarea referinței anaforice dacă îndeplinește două condiții: referința sa virtuală nu trebuie să indice “un proces particular de saturare referențială” și termenul referențial nu trebuie să fie „dublat de o demonstrație [un gest indicativ]” (*ibidem*: 344).

Lingvistica românească abordează anafora atât ca fenomen discursiv, cât și ca fenomen sintactico-semantic. Prima orientare definește anafora ca relație stabilită între două elemente lingvistice, în care cel de al doilea (*anaforic*) este dependent semantico-referențial de primul (*antecedent*) (Zafiu 2005, II: 656). A doua orientare definește anafora ca reluare a “unui termen plin referențial, exprimat anterior (*antecedent*)”, prin intermediul unui “substitut (sau anaforic)” (Bidu-Vrănceanu et al. 2001: 45).

Perspectivile diferite în abordarea anaforei mențin actuală dificultatea definirii acestui concept. În studiul de față, acordăm atenție perspectivei cognitive care focalizează atenția asupra anaforei asociative nominale sau pronominale.

În cazul anaforei, varietatea clasificărilor este direct proporțională cu amploarea fenomenului. Studiile de specialitate consacră trei mari tipuri de anaforă: *fidelă*, *infidelă* și *asociativă*. În funcție de domeniul de analiză, se întâlnesc: *anafore retorice* (stilistice), *anafore lingvistice* și *anafore pragmatice*. Specializarea analizei impune clasificarea în: *anafore nominale*, *anafore pronominale* și *anafore verbale* (Oroian 2006: 45). Perspectiva abordării extinde sau restrânge clasificarea. Jean-Claude Milner (1982: 32) consideră că există două tipuri de anaforă: *anafora nominală* și *anafora pronominală*. Distincția este realizată în funcție de natura antecedentului și a anaforicului. Aplicând criteriul pragmatico-semantic, M.-J. Reichler-Beguelin operează cu o clasificare extinsă, propunând, pe lângă tipurile clasice de *anaforă fidelă* și *anaforă infidelă*, și următoarele categorii: *anaforă de dicto*, *anaforă “sur présumé”*, *anaforă*

subînțeleasă, anaforă prin “rappel d’énonciateur ou d’énonciataire implicites”, anaforă prin “rappel d’actants implicites”, anaforă *prin silepsă* (1988: 26-30).

Clasificarea românească operează cu două criterii fundamentale: *funcționarea și relația cu referentul*. Primul criteriu impune două tipuri de anaforă: *legată și liberă*. Cel de al doilea criteriu consacră mai multe tipuri de anafore: *cumulativă, partitivă, complementară, asociativă, a identității referențiale* (Zafiu 2005 II: 656 și urm.).

În abordarea acestei tipologii variate, cercetătorii recurg atât la elemente specializate, cât și la reguli clare care să permită stabilirea referinței.

4. Funcționarea pragmatică a anaforei asociative

Relația cu referentul generează două fenomene distincte, care sunt tratate adesea împreună: continuitatea referențială (coreferențialitatea) și reluarea semantică (similitudinea categorială). Coreferențialitatea presupune statutul de substitut al anaforei, care trimite la un referent total sau parțial identic cu cel deja introdus în discurs. Reluarea semantică presupune substituirea unei expresii lingvistice. Se reia un sens activat anterior, în scopul aplicării altui referent. Anafora asociativă aparține continuității referențiale (Zafiu 2005 II: 658-659).

Georges Kleiber, Richard Patry și Nathan Ménard consideră anafora asociativă drept un procedeu anaforic de referință indirectă, prin care un referent nou este introdus în discurs prin intermediul unui referent deja prezent în discurs. Legătura referențială stabilită este de tip parte-întreg, referent nou-referent deja existent în discurs (Kleiber et al. 1993: 139-140). Kleiber susține că acest tip de anaforă este un procedeu referențial orientat de la întreg spre parte. Procesul invers, susținut de Corblin (1985, 1987), nu este acceptat de Kleiber (*ibidem*: 141). Deși se poate invoca anafora coreferențială hiponimică / hiperonimică, în virtutea căreia se motivează orientarea inversă, totuși abordarea este improprie, ținând de o constrângere a procedurii anaforice în general. Expresia anaforică nu poate aduce o informație asupra unui referent care nu se găsește menționat într-o expresie antecedentă (*ibidem*: 143-144). Georges Kleiber consacră numeroase studii anaforei asociative impunând și o clasificare a acestora în cinci categorii: anaforă asociativă metonimică, anaforă asociativă locativă, anaforă asociativă funcțională, anaforă asociativă actanțială și anaforă asociativă colectivă (apud Martinez, Pardo 2008: 141). Anafora asociativă are o importanță deosebită în evidențierea dimensiunii argumentative, demonstrative a descripțiilor, care nu sunt doar “ornamentale” (Salles 2010: 8).

Textul poetic postmodern cunoaște realizări pragmatice variate ale anaforei asociative. Practica discursivă aduce în prim-plan o specializare a lexemului “casă”, în poemele lui Nichita Danilov și ale Magdalenei Ghica. Orientarea anaforică (“tout”- “partie”⁵) impune realizarea prin expresii lexicale pline. Relația de tip metonimic este amplificată stilistic. Contextual, metafora casei se sprijină pe o proiecție cosmică de sorginte expresionistă:

⁵ În termenii lui Kleiber (1993: 141).

Meșterul Bitinski spunea:
vom ridica această *casă* din *temelii*
ușa ei va fi soarele
și patru *ferestre* luna.
Vom acoperi *casa* cu nori
vom zăbrel *ferestrele* cu fulgere
în jurul *zidurilor* albe
vom pune brazi vom sădi mesteceni.
Va fi multă multă liniște
în *casa* noastră de lut. (Danilov, *Medievală*, 2005: 152)

Uneori, metafora casei se îndepărtează de conotația stabilității, configurând imaginea unui lăcaș suspendat între bine și rău. Realizarea pragmatică prin anaforă asociativă este susținută și de valențele anaforice ale imperfectului⁶:

Era o *casă* ca oricare alta
veche, solidă, amestecătură de stiluri
temeliile îi stăteau pe o prăpastie, începutul,
Iar deasupra era seninul (Ghica, *Meci de fotbal II*, 1980: 18)

În extensie poetică, metafora casei sugerează spațiul închis al existenței umane. Ultima cameră, închisă, îndeplinește un rol premonitoriu, realizat prin anaforă partitivă (“în afară de una”). Expresia anaforică (“cameră”), prin care se realizează anafora asociativă, devine antecedent în anafora partitivă. Eul enunțării resimte constrângerile condiției umane. Expresiile anaforice (“ușa”, “pragul”) mențin linia de demarcație dintre două lumi, realizând anafora asociativă:

În *casa* ta mare și neluminată
Camerele-s toate deschise în afară de una.
Zilnic călătorești prin spațiile lor atât de identice,
Imaginând o altă poartă ori o altfel de ieșire.
[...]
Și într-o zi, în ultima *cameră*
Vezi o bătrână cu chipul urât,
care-ți spune pe nume.
Numai pe ea o cunoști, cu ea te asameni.
Și țișând, încui *ușa* și fugi.
Și aduci pe *prag*,
făclii noi și necunoscute bucate... (Ghica, *Obsesie*, 1980 : 97-98)

Alteori, ființarea umană este înțeleasă prin metafora casei. Expresiile anaforice (“pereții”, “ferestre”, “ușă”), indici pragmatici ai anforei asociative,

⁶ Arie Molendijk consideră imperfectul un timp prin excelență anaphoric, care se sprijină pe un antecedent temporal implicit (1985: 93).

mențin contextual paralelismul metonimic dintre trup și organele vitale (“carne”, “plămâni”, “inimă”):

Casă clădită din carne.
Din carne care mai sângeră încă.
Poate și din pricina unei lumini vâskoase
ce se scurge pe *pereții* înroșiți.
Casă având drept *ferestre*
două perechi de plămâni
care mai răsuflă încă la ora
liniștită a apusului.
Și drept *ușă* o inimă
care mai bate la ora
liniștită a apusului. (Danilov, *Amurg*, 2005: 22)

Imaginea apocaliptică a „sfârșitului de secol îngrozitor” supralicitează metafora casei. Sfârșierea ontologică marchează definitiv eul enunțării. Indicii pragmatici ai anaforei asociative (“pereții”, “geam”, “ferestrele”, “ușile”, “acoperiș”, “pereți”, “ferestre”) nu denotă stabilitate, ci dimpotrivă prefigurează, prin claustrare și, ulterior, prin absență, iminența sfârșitului. Extincția dezumanizează prin reificare (“prin ferestre ies palmele noastre, ca niște lopeți...”):

Casa plutește în aer,
peștii se izbesc de *pereți*,
palmele noastre stau lipite de *geam* ca niște peceti,
țâșnesc brațe, unghii și ochi de sub roți...
De sânge, de sânge e Râul acesta în care înoți!
[...]
Toate *ferestrele* au fost aruncate în mare,
toate *ușile* au fost azvârlite în Ocean.
Casa plutește în aer, doar *acoperiș* și *pereți*:
prin *ferestre* ies palmele noastre, ca niște lopeți...
(Danilov, *Secol*, 2005: 150-151)

Strategiile enunțării poetice mențin prin anaforă continuitatea referențială. Contingentul este proiectat uneori în imaginea stereotipă a orașului hibernal. Expresiile anaforice (“blocuri”, “cartiere”, “stadionului”, “străzi”) camuflează monotonia existenței.

Într-o dimineață gălbuie
un început de iarnă se privește în vitrinele din marginea *orașului*,
suflă un vânt rece peste lacul de spirt și-l îngheață, –
aduce pe lume câteva focuri de frunze uscate,
dar tu treci, fericitul, printre *blocuri*
și sub cepele optimiste ale ochilor

lași două lacrimi de mulțumire și recunoștință.

Orașul fierbe mai departe
În oala de presiune a *cartierelor* dosnice, unde
Deodată, porțile *stadionului* se deschid și lumea
Se întinde ca o băltoacă vorbăreață pe *străzi*.

(Coșovei, *Într-o dimineață gălbuie*, 1983: 88)

Alteori, în proiecția contingentului, se insinuează agresiunea monologală. Aflat la limita ființării, eul enunțării se complăce în inerția ascultătorului pasiv. Existența monotonă este întreținută și de prezența “fetișurilor indiferent atârinate”, care maculează ființarea. Anafora asociativă grefează simbolic atmosfera generată de spațiul claustrant (cabina camionului), în care se derulează povestea fetișurilor, povestea unei vieți, pe fondul frustrărilor existențiale (“ca și cum / privind prin ochelarii mortului”):

Migrene. Migrene și lipsă de somn. Și netezi autostrăzi
împingând în zare grăunțele unui *camion* afumat
transportând manuscrise și heringi de la mări prohibite.

Stau în *cabină* – lângă șoferul care-și povestește viața
fetișurilor indiferent atârinate de *oglindea retrovizoare*, –
ștergătoarele de parbriz înghețate, *cadrelor reci*
(povestea unei vieți – ca și cum
privind prin ochelarii mortului n-ai vedea decât aceleași țări
cu munți și torenți de capre sfărâmate-n alergare).

(Coșovei, *La fereastra autostrăzii*, 1983: 65)

Prin anafora asociativă, lingvistica cognitivă dobândește o importanță deosebită, deoarece procesul anaforic contribuie la construirea sensului și la reliefaarea proceselor mentale pe care atât enunțatorul, cât și co-enunțatorul le aduc în atenție, în scopul transmiterii informației (Martinez, Pardo 2008: 135).

5. Concluzii

Termenul *anaforă* are accepții diferite în retorică și în analiza discursului. Dacă în retorică, anafora se reduce la reluarea unui cuvânt sau a unei sintagme la începutul a două sau mai multe versuri, în analiza discursului, anafora este un fenomen complex, prin care se desemnează relația de dependență dintre două elemente lingvistice: antecedent și anaforic. Totodată este și una dintre formele variate pe care le poate lua referința. Această trăsătură a generat abordări variate în logică, filosofie și lingvistică.

Gottlob Frege a fost preocupat de aspectele unei teorii generale despre limbaj, în care a accentuat distincția sens-semnificație. În prezentarea semnificației lingvistice, adevărul este perceput ca principiu fundamental. Acordând atenție numelui, Frege dezvoltă o teorie care atribuie unei expresii, formule sau propoziții

două elemente: sens și semnificație. În cazul termenilor singulari, distinge sensul și referința. Sensul unui termen face posibilă determinarea referinței, dar nu și identificarea cu aceasta. În teoria lui Frege, valoarea de adevăr a unei propoziții este identificată cu referința sa, „adevărul” devenind un concept fundamental.

Jean-Claude Milner abordează teoria referinței din perspectivă lingvistică. Pornește de la premisa asocierii secvențelor lingvistice cu segmente de realitate, care reprezintă referința lor. Milner distinge între referința actuală și referința virtuală. O unitate lexicală are referință actuală doar în condițiile utilizării. În afara acestei condiții, are doar referință virtuală. Modificările asupra noțiunii de referință au consecințe asupra coreferinței și asupra anaforei. Simetric, Milner distinge între coreferința actuală și coreferința virtuală. Problema referinței abordată de filosofi, logicieni și lingviști nu este epuizată. Implicarea referinței în analiza discursului favorizează abordări variate, care vizează fie îndepărtarea de conceptele lingvistice, logice și filosofice, fie echivalarea cu acestea. Analiza discursivă este mai mult interesată de modalitatea realizării referințelor și mai puțin de descrierea acestora.

Definițiile anaforei variază în funcție de perspectiva abordării: tradițională sau cognitivă. În abordarea tradițională, anafora este înțeleasă ca dependență a unui segment de discurs de alt segment aparținând aceluiași discurs. Jean-Claude Milner definește anafora în funcție de relația dintre două unități, interpretarea celei de a doua unități depinzând de prima. Marie-José Reichler-Béguelin consideră anafora un fenomen de înlănțuire transfrastică, alături de cataforă. În abordarea cognitivă, este accentuat criteriul funcțional al *evidenței* referențiale. Analiza lui Georges Kleiber insistă asupra modului de cunoaștere a referentului de către alocutor. Récanati accentuează ideea reprezentării expresiei ca o funcție dependentă de circumstanța evaluării. Moeschler-Reboul propun definiții pregnant negative. În spațiul lingvistic românesc, anafora este înțeleasă ca fenomen discursiv. Rodica Zafiu precizează că, în relația dintre două elemente lingvistice, anaforicul nu are sens de sine stătător. În *Dicționarul de științe ale limbii*, anafora este înțeleasă ca fenomen sintactico-semantic. Dificultatea definirii anaforei provine din varietatea abordărilor.

Anafora asociativă, abordată în studii complexe de Georges Kleiber, este un procedeu referențial orientat de la întreg la parte. În analiza discursivă, am semnalat o specializare a lexemului „casă” (Nichita Danilov, Magdalena Ghica), anafora asociativă sprijinindu-se pe o relație metonimică. Contextual, metafora casei se îndepărtează de conotația stabilității, configurând imaginea unui lăcaș suspendat între bine și rău sau sugerează spațiul închis al existenței umane, cu rol premonitoriu (Magdalena Ghica). De asemenea, metafora casei poate conota ființarea, expresiile anaforice fiind un indiciu în acest sens, sau, prin supralicitare, poate marca o imagine apocaliptică (Nichita Danilov). Anafora asociativă devine suport pragmatic și pentru proiecția contingentul: orașul hibernal devine imagine în oglindă a monotoniei existențiale sau agresiunea monologală menține monotonia existenței, dublată de prezența fetișurilor (Traian Coșovei). Procesul anaforic contribuie la construirea sensului și la ilustrarea proceselor mentale.

Abordarea pragmatică a anaforei permite desemnarea referinței unui univers de discurs imaginar.

Referințe

- Alexandrescu, V. 2001. *Pragmatique et Théorie de l'énonciation. Choix de textes*. București: Editura Universității.
- Bidu-Vrănceanu, A. et al. 2001. *Dicționar de Științe ale Limbii*. București: Nemira.
- Coșovei, T. Traian. 1983. *Poemele siameze*. București: Albatros.
- Danilov, Nichita. 2005. *Ferapont (antologie de poezie 1980-2004)*. Pitești: Paralela 45.
- Ducrot, O., Schaeffer, J.-M. 1996. *Noul Dicționar enciclopedic al științelor limbajului*. Traducere de A. Măgureanu, V. Vișan, M. Păunescu. București: Babel.
- Ducrot, O. Todorov, Tz. 1972. *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*. Paris: Edition du Seuil.
- Flew, A. 1996. *Dicționar de filozofie și logică*. Traducere de D. Stoianovici. București: Humanitas.
- Frege, G. 2001. "Sens et denotation", în V. Alexandrescu. *Pragmatique et Théorie de l'énonciation. Choix de textes*. 95-113. București: Editura Universității.
- Ghica, Magdalena. 1980. *Hipermateria*. București: Cartea Românească.
- Husted, J. 2003. "Gottlob Frege. Logicianul discret", în A. Hügli, P. Lübcke (eds.). *Filosofia în secolul XX*, vol. II, 58-83. București: ALL.
- Kleiber, G. 1991. "Anaphore-deixis: où en sommes-nous?" *L'Information Grammaticale*, 51, 3-18.
http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/ingram_0222-9838_1991_num_51_1_3231 (18 iunie 2016).
- Kleiber, G. et al. 1993. "Anaphore associative: dans quel sens roule-t-elle?" *Revue québécoise de linguistique*, vol. 22, nr. 2: 139-162.
<http://id.erudit.org/iderudit/602773ar> (27 iunie 2016).
- Kunzmann, P. et al. 2004. *Atlas de filozofie*. Traducere de M.-M. Aldea. București: RAO.
- Martinez, P. G., Pardo, O. A. 2008. "L'anaphore associative: contiguité métonymique".
http://roderic.uv.es/bitstream/handle/10550/2320/1_Pena_Iberica (22 iunie 2016).
- Milner, J.-C. 1982. *Ordres et raisons de langue*. Paris: Éditions du Seuil.
- Milner, J.-C. 1989. *Introduction à une science du langage*. Paris: Éditions du Seuil.
- Molendijk, A. 1985. "Point référentiel et imparfait". *Langue française*. Nr. 67. pp. 78-94. http://www.persee.fr/doc/lfr_0023-8368_1985_67_1_4652. (15 iunie 2016).
- Moeschler, J., Reboul, A. 1999. *Dicționar enciclopedic de pragmatică*. Traducere de L. Pop și C. Vlad (coords.). Cluj: Echinoc.
- Oroian, E. 2006. *Anafora și catafora ca fenomene discursive*. Cluj-Napoca: Editura Risoprint.
- Reichler-Béguelin, M.-J. 1988. "Anaphore, cataphore et mémoire discursive". *Pratiques*, 57: 15-40. <http://www.pratiques-cresef.com/cres0588.htm>. (18 iunie 2016).
- Récanati, Fr. 2005. "Deixis and Anaphora", în S. Z. Gendler. 2005. *Semantics versus Pragmatics*. Oxford: Clarendon Press.
- Zafiu, R. 2005. "Anafora". *Gramatica limbii române* (ed. V. Guțu Romalo), vol. II, 656-672. București: Editura Academiei Române.